

Terviseministri käskkirjaga kinnitatavate toetuse andmise tingimuste „Põlevkivi kaevandamise ja töötlemisega seotud keskkonnaprobleemide lahendamine ja tervisekahjude vähendamine“ seletuskiri

I Sissejuhatus

Toetuse eesmärk on suurendada kemikaalide riskide hindamisega tegelevate spetsialistide arvu ja teadmisi ning korraldada biomonitooring hindamaks põlevkivisektoriga kokkupuutuva elanikkonna terviseriske, et rakendada saadud teadmisi ja oskusi tervisevaldkonnas kemikaalide tekitatud ebasoovitavate tervisemõjude ennetamiseks ja raviks.

TAT tegevuste elluviija on Sotsiaalministeerium (rahvatervise osakond) ja partner Terviseamet.

TAT on koostatud Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2021–2027 prioriteetse suuna „Õiglane üleminek“ meetme 21.6.1.9 „Kaevandamisega ja põlevkivi töötlemisega seotud keskkonnaprobleemide lahendamine ja tervisekahjude vähendamine“ (edaspidi meede) elluviimiseks.

TAT tegevusi rahastatakse Õiglase Ülemineku Fondist (edaspidi ÕÜF) vahenditest.

Meetme eelarve on kokku 1 200 000 eurot, millest ELi toetuse osakaal on 70%. Käesoleva TAT eelarve on 1 200 000 eurot, millest ÕÜF-i toetus on 840 000 eurot ja millele lisandub riiklik kaasfinantseering 360 000 eurot.

TAT sisaldab toetatavate tegevuste eesmärkide ja tegevuste kirjeldust, eelarvet, toetatavate tegevuste sihtrühma, tulemusi, seost Eesti pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ sihtide ja arengukava eesmärkidega ja rakendamise tingimusi.

TAT on koostanud Sotsiaalministeeriumi rahvatervise osakonna peaspetsialist Annemari Linno (tel 5911 9002, annemari.linno@sm.ee), rahvatervise osakonna keskkonnatervise ja kemikaaliohutuse juht Aive Telling (tel 5910 8795, aive.telling@sm.ee), rahvatervise osakonna nõunikud Marilin Lutsoja (626 9200, marilin.lutsoja@sm.ee) ja Ramon Nahkur (tel 5918 5362, ramon.nahkur@sm.ee) ning nutika arengu toetamise osakonna peaspetsialistid Tiia Taevere (tel 5919 2604, tiia.taevere@sm.ee) ja Jüri Lössenko (tel 5913 7882, juri.lossenko@sm.ee).

Käskkirja juriidilise ekspertiisi on teinud Sotsiaalministeeriumi õigusosakonna õigusnõunik Piret Eelmets (tel 626 9128, piret.eelmets@sm.ee). Käskkirja on keeleteoimetanud Rahandusministeeriumi ühisosakonna dokumendihaldustalituse keeleteoimetaja Virge Tammaru (tel 626 9320, virge.tammaru@fin.ee).

II Käskkirja sisu

TAT sisaldab 11 punkti:

1. punkt „Reguleerimisala ning seosed Eesti pikaajalise arengustrateegiaga „Eesti 2035“ ja valdkondlike arengukavadega“;
2. punkt „Toetatavad tegevused“;
3. punkt „Näitajad“;
4. punkt „Tegevuste eelarve“;
5. punkt „Kulude abikõlblikkus“;
6. punkt „Toetuse maksmise tingimused ja kord“;
7. punkt „Elluviija ja partneri kohustused“;
8. punkt „Aruandlus“;
9. punkt „TAT muutmine“;
10. punkt „Finantskorrektsiooni tegemise alused ja kord“;
11. punkt „Vaiete lahendamine“.

ÕÜF vahendite kasutamisel perioodil 2021–2027 Eestis on aluseks „Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2021–2027” (edaspidi rakenduskava), mis on koostatud, arvestades Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 2021/1060, millega kehtestatakse ühissätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfond+, Ühtekuuluvusfondi, Õiglase Ülemineku Fondi ja Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi kohta ning nende ja Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi, Sisejulgeolekufondi ning piirihalduse ja viisapoliitika rahastu suhtes kohaldatavad finantsreeglid (ELT L 231, 30.06.2021, lk 159–706), artiklis 8 nimetatud partnerluslepet, ja mille on kinnitanud nii Vabariigi Valitsus kui Euroopa Komisjon. Rakenduskava viiakse ellu perioodi 2021–2027 Euroopa Liidu ühtekuuluvus- ja siseturvalisuspoliitika fondide rakendamise seaduse (ÜSS2021_2027) § 1 lõike 1 punkti 1 alusel.

Vastavalt ÜSS2021_2027 § 10 lõigetele 2 ja 4 koostab rakendusasutus (RA) rakenduskavas ja meetmete nimekirjas märgitud eesmärkide ja tulemuste saavutamiseks koostada TAT.

Sotsiaalministeerium on tegevuste elluviija, sest omab kemikaalide riskide hindamise partnerluse (PARC) eestvedajana ja PARC juhtnõukogu (Governing Board) liikmena selgemat ettekujutust sellest, mis laadi teadmisi spetsialistid riskihindamise valdkonnas vajavad. Lisaks on Sotsiaalministeeriumil olemas teadmine, millist infot on vaja korraldatava biomonitooringu käigus koguda ning kuidas seda poliitikakujunduses kasutada. Terviseamet partnerina omab suuremat kogemust ja teadmisi konkreetse biomonitooringu korraldamiseks, kuna on juba olnud eeluuringu korraldaja. Meetmete nimekirja väljundnäitajasse panustab Terviseameti tegevus. Seega on PARC tegevuste ja koolituste teemad Sotsiaalministeeriumi kanda ning biomonitooringuga seotud tegevused jäävad Terviseametile.

Punkt 1 „Reguleerimisala ning seosed Eesti pikaajalise arengustrateegiaga „Eesti 2035“ ja valdkondlike arengukavadega“

Punktis 1 sätestatakse meetme nimetus, rakenduskavaga kooskõlas olev sekkumine, TAT eesmärgid ja seosed „Eesti 2035“ sihtidega.

Meede panustab Riigikogu 12. mai 2021. a otsusega heaks kiidetud „Eesti 2035“ aluspõhimõtete hoidmisse ning sihi „Elukeskkond“ alasihi „Elukeskkond on kvaliteetne“ regionaalarengu näitajasse „Elukeskkonnaga rahul või pigem rahul olevate elanike osatähtsus“, samuti mõõdikutesse „Soolise võrdõiguslikkuse indeks“ ja „Hoolivuse ja koostöömeelsuse mõõdik“. TAT tegevuste elluviimisega on võimalik ennetada kemikaalide ohtlikku mõju keskkonnale ja inimeste tervisele, mis tagab rahuolu keskkonnaga.

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste tagamiseks TAT ettevalmistamisel ja rakendamisel tagatakse, et inimese ea ja soo tõttu ei diskrimineerita ühtegi TAT sihtrühma liiget. Kui uuringute tulemusena selgub, et mingite keemiliste ainete suhtes on haavatavamad ühest soost või kindlas vanuserühmas inimesed, võib tulemusena olla soovitatud muuta töötingimusi selliselt, et haavatavama grupi inimeste kokkupuude võimalike tervist kahjustavate ainetega oleks väiksem kui vähem haavataval grupil.

Toetuse eesmärk on suurendada kemikaalide riskide hindamisega tegelevate spetsialistide arvu ja teadmisi ning korraldada biomonitooring hindamaks põlevkivisektoriga kokkupuutuva elanikkonna terviseriske, et rakendada saadud teadmisi ja oskusi tervishoiuvaldkonnas kemikaalide tekitatud ebasoovitavate tervisemõjude ennetamiseks ja raviks.

Vastavalt „Õiglase ülemineku territoriaalse kava“¹ tegevussuunale 2 „Keskkond ja sotsiaalne kaasatus“ on sekkumise „Kaevandamisega ja põlevkivi töötlemisega seotud keskkonnaprobleemide lahendamine, jäätmekäitluse piirkondlik arendamine ning tervisekahjude

¹ <https://www.rtk.ee/media/4084/download>.

vähendamine“ üheks eesmärgiks pikaajalise uuringu korraldamine kohalike inimeste kokkupuute kohta looduslike ja sünteetiliste ühenditega elu- ja töötamiskeskkonnas ning nende mõju hindamine inimeste tervisele ja heaolule (asjakohane erialatermin on *biomonitoring*).

„Õiglase ülemineku territoriaalse kava” keskkonnamõtjude osas on välja toodud: „Põlevkivi tööstus avaldab mõju ka Ida-Virumaa elanike tervisele. 30 aastat tagasi teostatud esimesed uuringud põlevkivi tervisemõju kohta näitasid raskmetallide ja polüaromaatsete süsivesinike metaboliitide suurenenud taset põlevkivi-sektori töötajate ja piirkonna elanike seas. 2014.–2015. a korraldatud esialgne „Põlevkivisektori tervisemõtjude uuring“ andis kinnitust, et Ida-Viru maakonna elanike tervislik seisund on kehvem kui mujal Eestis, mille üks võimalik põhjus on põlevkivi-sektorist tulenev keskkonnareostus. Selliste leidude kinnitamiseks tuleb teha põhjalik terviseuuring.”

TAT vajalikkuse põhjendus

Põlevkivi kaevandamine ja kasutamine, elektri- ja õlitootmine on koondunud Eesti suurimasse tööstuspiirkonda Ida-Virumaale, kus tööstusliku kaevandamise ja kasutamisega (kütus, põlevkivikeemia tooted) alustati enam kui 100 aastat tagasi. Need tegevused on Ida-Virumaal kaasa toonud erinevaid keskkonnaprobleeme, millest olulisim on välisõhu saastatus. Lisaks tavapärastele saasteainetele välisõhus esineb ka piirkonnale iseloomulikke ohtlikke saasteaineid nagu polüaromaatsed süsivesinikud (nt benzo(a)püreen), benseen, fenool jt. Välisõhu kvaliteet on väga oluline mõjur inimese kogu tervise seisukohast, kuna hingamisteedesse sattunud toksilised ained ja nende metaboliidid võivad vereringe kaudu jõuda ka teistesse organitesse ja põhjustada erinevaid terviseprobleeme/haigusi (WHO, 2013). Kuigi Ida-Virumaal on tootmise vähenemise, parima võimaliku tehnika kasutusele võtmise ja keskkonda puudutavate õigusaktide rangemate nõuete tõttu õhusaasteainete heitkogused põlevkivitööstuses alates 1990. aastatest pidevalt vähenenud, on probleem jätkuv. Õhukvaliteedi jälgimiseks on tagatud riiklik pidevseire ning lisaks tehakse pistelisi mõõtmisi. Seirejaamades registreeritakse küll kõikide saasteallikate poolt välisõhku heidetud saasteainete sisaldused, ent seirejaamas registreeritud ained ja nende kogused ei näita eri piirkondades elavate inimeste reaalselt kokkupuudet ehk ekspositsiooni – selleks tuleb mõõta nende ainete sisaldust inimeste organismis. Maailmas laialdaselt kasutusel olev inimese biomonitoring on teadaolevalt ainuke ja täpne teaduslik uurimisviis, mis võimaldab välja selgitada, kas ja mis mahus erinevad ühendid ja ained keskkonnast inimorganismi jõuavad ning kuidas nende kogus ja mõju aja jooksul muutub. Biomonitoringu käigus mõõdetakse saasteaineid või nende laguprodukte ehk metaboliite inimese veres, uriinis, juustes, rinnapiimas, spermas, hammastes jne. Vastavalt Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) analüüsidele kuuluvad sellised toksilised elemendid nagu plii (Pb), kaadmium (Cd) ja elavhõbe (Hg) nende tähtsate biomarkerite hulka, mille esinemist/taset inimorganismis seostatakse elukeskkonna saastumisega. Peale otseste saasteainete (nt raskmetallid) võib organismis mõõta erinevate orgaaniliste saasteainete (nt polüaromaatsed süsivesinikud (PAH)) metaboliite (nt 1-hüdroksüpüreen, 2-naftool) või mõju biomarkereid (nt DNA aduktid, vereloome muutuse markerid või onkoproteiinid). Põlevkivisektoriga seotud tervisemõtjused on Eestis uuritud ja leitud, et põlevkivi töötlevate ettevõtete piirkonnas erinevad mitmed elanike tervisenäitajad statistiliselt oluliselt kontrollpiirkondade (nt Tartu) omadest (Oru *et al.*, 2018). Peale selle on põlevkivisektoris töötanutel ilmnunud oluliselt rohkem tervisekaebusi kui teistel ning piirkonnas elavatel lastel on suurem risk astma avaldamiseks (Idavain *et al.*, 2019; Oru *et al.*, 2019). Kokkuvõttes on uuringute tulemused näidanud, et Ida-Virumaa elanike terviseseisund on mitmete näitajate poolest halvem kui mujal Eestis ning selle ühe olulise põhjusena võib välja tuua põlevkivisektori mõju. Samas aitaks neid tulemusi täpsustada biomonitoringu rakendamine, millega täpsustada saasteainete jõudmist elanike organismi.

TAT raames korraldatava biomonitoringu raames on plaanis uurida bioproovidest raskmetalle, pestitsiide, PAH-i metaboliite ja BTEX-i. Samuti on biomonitoringu raames plaanis uurida täpsemalt inimeste terviseseisundi seost saastega põlevkivi piirkonnas ja seda, milliseid saasteaineid millises koguses on organismis, samuti saasteainete sisalduse võimalikku muutust ajas (toetudes varasematele uuringutele). Üheks oluliseks töö osaks on võrdlusrühmade

kaasamine uuringusse, et eristada põlevkivi kaevandamise ja kasutamisega seotud saaste mõju teistest mõjuritest.

Üheks uuringu objektiks on ka pestitsiidide jäägid. Statistikaameti andmete alusel kasutati 2020. aastal teraviljal ja söödakultuuridel kokku 38 770 kg taimekaitsevahendeid, mis moodustab 68% kogu kasutusest Eestis. 2022. aastal on tuvastatud pestitsiidide jääkide kontrollprogrammi raames üks piinormi ületamine. 2019. aastal diagnoositi Ida-Virumaal 1122 pahaloomuliste kasvajate esmajuhtu (13% elanikkonnast). Ka pestitsiidide korral tuuakse ühe olulise tervisemõjuna välja nende kantserogeensus, kuid siiski ei ole põhjust eeldada, et Ida-Virumaa pahaloomuliste kasvajate arv on vahetus seoses pestitsiidide kasutamisega põllumajanduses või seotud pestitsiidide jääkide sisaldusega tarbitavas toidus. Inimorganismi sattudes võivad pestitsiidid mõjutada rakke ja ensüüme, häirida metaboolseid protsesse ning omada geneetilist ja epigeneetilist toimet. Selle tulemusena võivad ilmned mõjud hormonaal- ja reproduktiivsüsteemile, aktiveeruda kantserogeensed protsessid, avalduda neurotoksilised efektid ning kaasneda negatiivsed mõjud loote või lapse arengule. Biomonitoringu korraldamine võimaldab hinnata ka Eesti elanike tegelikku pestitsiidide saadavust, mis tuleneb toiduga saadavatest pestitsiidide jääkidest või pestitsiidide kasutamisest. Siiski vaadeldakse biomonitoringu käigus ka pestitsiidide mõju põlevkivisektoriga kokkupuutuva elanikkonna seas, et näha, kas pestitsiidide ja põlevkivikemikaalide koostoime võib anda mingeid seni teadmata või ootamatuid täiendavaid tervisemõjusid.

Lähtudes eespool öeldust annab biomonitoring seega ülevaate, millised ohtlikud kemikaalid ringlevad keskkonnas, kui palju neid satub organismi ning selle põhjal saab ka hinnata, millised on mõjud inimtervisele ja kui problemaatiline on olukord keskkonnas. Seetõttu tuleks sellist uuringut korraldada seirena, mida tehakse teatud ajavahemike tagant, nt üks kord kümne aasta kohta. Seetõttu tuleks õppida ja leida edaspidi võimalused, kuidas tegevusi optimeerida ja kulutõhusamaks muuta, milleks annab võimaluse biomonitoring. Pikemas perspektiivis tuleks seega luua rahvuslik biomonitoringu programm, mis oleks jätkuv seireprogramm ja mis on vajalik eelkõige inimeste tervise ja elukeskkonna kaitseks. Pideva seireprogrammi tekkimisel on võimalik hinnata, kas ja kuidas muutuvad ajas kemikaalide sisaldused bioproovides ning seeläbi hinnata trende ja kavandada vajalikke sekkumisi tervise ja elukeskkonna kaitseks. Biopanga loomine aga annab võimaluse säilitada praegune olukord ning tulevikus analüüsida praegu olemasolevatest proovidest ka neid näitajaid, millele tänapäeval ei osata tähelepanu pöörata, mille jaoks puudub sobiv meetodika või vajalikud ressursid.

Kemikaalide riskide hindamise tegevused puudutavad ka riskihindamise pädevuse suurendamist. Kemikaalide riskide hindamine on kemikaalide käitlemise juures üks võtmeküsimusi. Riskihindamise peaeesmärk on kaitsta inimesi ja keskkonda võimalike kemikaalidest lähtuvate ohtude eest ning valida ohtude ohjamiseks võimalikult efektiivsed vahendid. Eestis on peamine kemikaalide riskide hindamine koondunud Ida-Virumaale, kus on suurim keemiatööstus Eestis. Pärast põlevkivitööstuse sulgemist on väga tõenäoline, et selle asendab mittefossiilsetel kütustel põhinev keemiatööstus, nagu näiteks puidutööstus või ringmajandusel põhinev keemiatööstus. Lisaks on teada, et Eestis on praegu puudu kemikaalide riskide hindajaid. Seega on oluline leida vahendid ja võimalused koolitada riskihindajaid, kellest enamik tegutseb Ida-Virumaal. Lisaks rakendatakse praegu Euroopas kemikaalide riskide hindamise partnerlust (PARC), mille raames korraldatakse biomonitoring, rakendatakse uudseid riskihindamise meetodikaid ning luuakse platvorme ja tööriistu, et hinnata kemikaalide riske põhjalikumalt ja paremini. Nende kohandamine ja Eestis rakendamine annab võimaluse põhjalikumaks riskihindamiseks ning seeläbi tervisemõjude vähendamiseks. Ühtlasi annab uudsemate teadmiste ja tööriistade rakendamine võimaluse luua ihaldusväärsem ja turvalisem töökeskkond keemiasektori töötajatele.

Punkt 2 „Toetatavad tegevused“

Nimetatud punktis kirjeldatakse tegevusi TAT eesmärkide ja tulemuste saavutamiseks. Tegevuse juures näidatakse sihtrühm ja tegevuse abikõlblikkuse periood. TAT tegevusi viib ellu Sotsiaalministeerium, biomonitoringu puhul partnerina Terviseamet.

TAT tegevused (vastavalt rakenduskava DNSH (*do no significant harm*) analüüsile) ei kahjusta oluliselt keskkonnanäesid. Meetmed aitavad kaasa saastuse vähendamisele ja tõrjele, kuna panustavad kemikaalide ohutuse suurendamisele ja riskide hindamisele. Koolitustel ja teadlikkuse suurendamise üritustel tuleb maksimaalselt korduskasutada materjale ja vahendeid ning planeerida üritusi läbimõeldult, et nendel osalemine oleks vähima ökoloogilise jalajäljega. Riigihangete korraldamisel järgitakse keskkonnanahoidlike põhimõtteid: hangitavate toodete või teenuste olemusringil nii tootmisel, kasutamisel kui kasutusest kõrvaldamisel on võimalikult väike või neutraalne keskkonnamõju. Juhul, kui tellitakse trükiseid või muid paberil olevaid materjale, lähtutakse soovitatavalt keskkonnaministri 29. juuni 2021. a määruse nr 35 „Hankelepingu esemeks olevate toodete ja teenuste keskkonnanahoidlikud kriteeriumid ja nende kohta riigihanke alusdokumentides kehtestavad tingimused“ lisas 4 sätestatud põhimõtetest.

Ürituste korraldamisel lähtutakse keskkonnasõbraliku sündmuse põhimõtetest nii jätmete kogumisel, tootlustamisel, materjalide (meened, sildid, trükised jms) valikul, transpordi korraldamisel (võimaluse korral tagatakse osalemine distantsilt), energiakasutuses kui ka infovahetuse puhul. Kõik sündmused on ligipäätavad kõigile sihtrühmadele.

TAT-s nimetatud tegevuste elluviimisel ei koguta mingil viisil infot tegevustes osalevate inimeste rassi ja rahvusliku kuulumise ega usu ja seksuaalse sättumuse kohta. Rahvuslikust kuuluvusest tuleneva võrdse kohtlemise tagamiseks korraldatakse infoüritusi, koolitusi ja nõustamisteenust ning antakse välja juhendmaterjale ka vene keeles.

TAT tegevused kuuluvad Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 2021/1056, millega luuakse Õiglase Ülemineku Fond (ELT L 231, 30.06.2021, lk 1–20), artikli 8 lõike 2 punktides c, j, k ja o kirjeldatud toetatavate tegevuste hulka.

Punkti 2.1 „Kemikaalide riskide hindamine“ raames on plaanis koolitada riskihindamisega tegelevaid spetsialiste, et suurendada spetsialistide arvu ja täiendada nende teadmisi eesmärgiga pakkuda kvaliteetsemat ja laiahaardelisemat kemikaalide riskide hindamist.

Lisaks on plaanis kohandada kemikaalide riskide hindamiseks vajalikud PARC partnerlusest tulenevad infotehnoloogilised platvormid ja tööriistad Eesti oludele sobivaks ning aidata seeläbi kaasa nende platvormide ja tööriistade rakendamisele. Selle tegevuse eesmärk on tagada sihtrühmadele võimalikult tõhusa ja tervikliku teabe kättesaadavus, samuti panustatakse olemasolevast teenusest teadlikkuse suurendamisele, mille tulemusel väheneb paberdokumentide kasutamine. Luues võimalused andmevahetuseks erinevate osapooltega, väheneb meili teel tehtavate päringute ja kirjavahetuste arv, mis kokkuvõttes vähendab ka digiprügi tekkimist. Kemikaalide riskide hindajate seas annab uudsete platvormide ja tööriistade kättesaadavuse võimaluse rakendada oma teadmisi mittefossiilsetel kütustel põhinevas keemiasektoris, samuti ringmajanduses, kus jäätmetest taaskasutusse võetud kemikaalide puhul tuleb teha riskide hindamine ja võtta meetmed kemikaalidest tulenevate riskide maandamiseks.

Tegevuse raames mõistetakse keemiasektori all kogu keemiatööstust, v.a fossiilkütustel põhinev keemiatööstust.

Punkt 2.2 „Biomonitoringu korraldamine põlevkivisektoriga kokkupuutuva elanikkonna seas“. Biomonitoring on teadaolevalt ainuke ja täpne teaduslik uurimisviis, mis võimaldab välja selgitada, kas ja mis mahu erinevad ühendid ja ained keskkonnast inimorganismi jõuavad ning kuidas nende kogus ja mõju aja jooksul muutub. Biomonitoringu käigus mõõdetakse saasteaineid või nende laguprodukte ehk metaboliite inimese veres, uriinis, juustes, rinnapiimas, spermas, hammastes jne. Plaanitav biomonitoring on pilootprojekti „Biomonitoringu läbiviimine põlevkivi

sektoriga kokku puutuva elanikkonna seas (töötajad ja elanikud), eeluuring – biomarkerite väljaselgitamine“ teine etapp, mille käigus rakendatakse välja töötatud metoodikat. Töös võetakse võrdlusrühmade uurimisel arvesse ka projekti „Pestitsiidide jääkide biomonitoringu uuringu eeluuring“ tulemusi. Pestitsiidide lisamine plaanitavasse biomonitoringusse aitab hinnata kõigi põlevkivisektoriga kokkupuutuvate inimeste terviseriske komplekselt ning sellest tulenevalt töötada välja parimad sekkumised kahjude vähendamiseks ja leevendamiseks. Pestitsiidide jääkide biomonitoringuta jääb kaardistamata, kas võimalikud terviseprobleemid on tingitud ainult põlevkivisektorist või on seal koosmõjud ka pestitsiididega. Seepärast on pestitsiidid kaasatud ka kontrollrühma, et võrdluses kontrollrühmaga saaks hinnata, mis on spetsiifiliselt põlevkivikemikaalidest tingitud probleemid, mis on koosmõju pestitsiididega, millega paratamatult kokku puututakse ja millised on mõjud ilma pestitsiidideta. Seega on pestitsiidid tervisemõjude hindamisel kontrollgrupina väga olulised. Muid kemikaalide gruppe ei hinnata, kuna nendega kokkupuude on selles piirkonnas märkimisväärselt väiksem.

Eesti biomonitoringu uuring viiakse läbi 1000 inimese hulgas, neist 500 inimest on põlevkivi piirkonnast (piirkonnas elavad inimesed, põlevkivisektori töötajad) ja ülejäänud 500 inimest on kontrollrühm, kuhu kuuluvad Tallinna, Tartu, Lõuna-Eesti, Lääne-Eesti ja Kesk-Eesti elanikud. Uuringusse kaasatakse erinevaid töötajate rühmi. Kuna saasteainetel võib olla erinev mõju meestele ja naistele ning eri vanuses organismidele, tuuakse uuringu tulemused välja ka soo ja vanuse järgi. Fookus on põlevkivisektoril kui ühel enam saastaval tootmisvaldkonnal, ent samal ajal on võrdlusrühmadena kaasatud ka teiste piirkondade elanikud ja töötajad. Uuringus võetakse vereanalüüsid, uriiniproovid ja juukseproovid. Tegevuse raames uuritakse raskmetalle, pestitsiidide jääke, PAH-i metaboliite ja BTEX-i nii põlevkivisektoriga kokkupuutuvas rühmas kui võrdlusrühmades.

Punkt 2.3 „Riigiabi“

Riigiabi reguleerivad ELi õigusaktid ning riigisisesele tasandil konkurentsiseaduse riigiabi peatükk (6. pkt). Vastavalt ELi toimimise lepingu artikli 107 lõikele 1 on igasugune liikmesriigi poolt või riigi ressurssidest ükskõik missugusel kujul antav abi, mis kahjustab või ähvardab kahjustada konkurentsi, soodustades teatud ettevõtjaid või teatud kaupade tootmist, ühisturuga kokkusobimatu niivõrd, kuivõrd see kahjustab liikmesriikidevahelist kaubandust. Seega on esimeseks oluliseks komponendiks enne nelja riigiabi kriteeriumi hindamist teha selgeks, kas abi saaja on ettevõtja.

Euroopa Kohtu praktikast tulenevalt tuleb riigiabi kontekstis lugeda ettevõtjaks kõiki üksusi, mis tegelevad järjekindlalt majandustegevusega, seda eeldusel, et isik pakub vastutasu eest mingit kaupa või teenust, mida vähemalt potentsiaalselt võiks turumajanduse tingimustes pakkuda ka konkurendid.

Tegevuse 2.1 raames toimuvad riigihanke teel korraldatavad koolitused, mis on mõeldud kemikaalide riskide hindamisega tegelevatele spetsialistidele.

Tegevuse 2.2 raames korraldab Terviseamet riigihanke korras biomonitoringu põlevkivisektoriga kokkupuutuva elanikkonna seas (töötajad ja elanikud).

Kemikaalide riskihindamise koolitused ja biomonitoringu korraldamine haakuvad tegevuste elluvijate põhimääruste kohaste ülesannetega, tegevuste raames ei osutata sihtrühmale tasulisi teenuseid, seega ei saa nende tegevust lugeda majandustegevuseks. Koolituste ja biomonitoringu korraldamise riigihankes osalevad teenuseosutajad pakuvad teenust turuhinnaga ning ei saa seega turueelist. Eelnevast tulenevalt ei ole tegemist riigiabiga.

Kemikaalide riskihindamise tulemusena ei anta otsest ega kaudset riigiabi. Kemikaalide riskihindamise koolitusele on oodatud inimesed, kes on kunagi kutse- või ülikooliõppe raames läbinud üldise kemikaalide riskihindamise koolituse. Koolitustel saavad osaleda fossiilsetel kütustel põhineva keemiatööstuse ettevõtete kemikaalide riskihindamisega tegelevad, sh põlevkivisektoris

töötavad, inimesed mh eesmärgiga anda neile võimaluse ümber profileeruda põlevkivitööstusega seotud kemikaalide riskide hindamiselt ringmajandusel ja mittefossilsetel kütustel põhineva keemiatööstuse kemikaalide riskide hindamisele. Sellega kaasnevalt ei saa ka põlevkivisektori ettevõtted oma töötajate koolitustel osalemisest mingit kasu või eelist, kuna koolituste sisu puudutab teisi sektoreid, mis ei ole kuidagi seotud põlevkiviettevõtete majandustegevusega.

Kokkuvõttes riigiabi TAT raames ei anta.

Punkt 3 „Näitajad“

Punktis on nimetatud TAT näitajad, mis aitavad mõõta eesmärkide saavutamist nii kvantitatiivselt kui ajaliselt. Punktis on esitatud meetmete nimekirja väljundnäitaja, selle algtase ja sihttasemed aastateks 2024 ja 2029. TAT panustab otseselt rakenduskava väljundnäitajasse, milleks on „Biomonitoringus osalenud inimeste arv“.

Punkt 4 „Tegevuste eelarve“

TAT eelarve on 1 200 000 eurot, millest ÕÜF-i toetus on 840 000 eurot ja sellele lisanduv riiklik kaasfinantseering on 360 000 eurot. Aastate kaupa on eelarve näidatud TAT lisas 2 „TAT finantsplaan ja eelarve kulukohtade kaupa“. Eelarve kogusummast on 1 000 000 eurot plaanitud biomonitoringu läbiviimiseks ning ülejäänud 200 000 eurot on plaanitud riskihindajate ümberõppele/täiendkoolitusele ning PARC materjalide tõlkimisele ja kohandamisele.

Punkt 5 „Kulude abikõlblikkus“

Abikõlblike kulude, sh mitteabikõlblike kulude kindlaks määramisel tuleb lähtuda Vabariigi Valitsuse 12. mai 2022. a määrusest nr 55 „Perioodi 2021–2027 Euroopa Liidu ühtekuuluvus- ja siseturvalisuspoliitika fondide rakenduskavade vahendite andmise ja kasutamise üldised tingimused“ (edaspidi *ühendmäärus*).

TAT-s on lubatud sihtrühmale vajalikud koolitused tegevusvaldkondlike teadmiste täiendamiseks. Erinevate tegevuste, k.a PARC kaudu tulevate infotehnoloogiliste tööriistade ja platvormide levitamiseks ja tutvustamiseks korraldatakse meedia- ja kommunikatsioonilaseid tegevusi nagu juhendmaterjalide koostamine, keeleteoimetus ja tõlketeenuse kasutamine jms.

Biomonitoringu raames loetakse abikõlblikeks kuludeks tegevuste elluviimisega kaasnevaid kulusid, mis hõlmavad muuhulgas uurimistöid, sealhulgas statistikat, analüüse ja raporteid ning tegevuste elluviimiseks vajalikke laboritarvikuid, söötmeid ja kemikaale. Lisaks hõlmavad kulud ka proovivõttu ning biopanga loomisel proovide säilitamiseks vajalikke krüoviaale.

Punkt 6 „Toetuse maksmise tingimused ja kord“

Toetuse väljamaksmine toimub ühendmääruse § 27 lõike 1 punkti 1 alusel. Makse aluseks olevaid dokumente võib esitada vähemalt üks kord kvartalis, kuid kõige sagedamini üks kord kuus. Kuna riigiasutused saavad kulude tasumiseks enne toetuse saamist käibevahendeid riigieelarve seaduse alusel, on nende taastamiseks vaja võimalikult kiiresti esitada rakendusüksusele (RÜ) maksete aluseks olevaid dokumente, et abikõlblikud kulud saaks omakorda lisada Euroopa Komisjonile esitatavasse maksetaotlusesse. Kui kalendrikuus makseid ei tehta, siis null-reaga maksetaotlust esitada ei tule.

Punkt 7 „Elluviija ja partneri kohustused“

Lisaks TAT-s sätestatule kohalduvad elluviijale ja partnerile kõik ühendmääruse §-des 10 ja 11 toetuse saajale sätestatud kohustused. Muu hulgas tuleb erilist tähelepanu pöörata riigihangete seaduse järgimisele. Elluviija on kohustatud täitma teavitamisnõudeid vastavalt Vabariigi Valitsuse

12. mai 2022. a määruses nr 54 „Perioodi 2021–2027 ühtekuuluvus- ja siseturvalisuspoliitika fondide vahendite andmisest avalikkuse teavitamine“ sätestatud nõuetele.

Rakendusasutusele (RA) esitatakse TAT järgmis(t)e eelarveaasta(te) eelarve kinnitamiseks jooksva aasta 1. novembriks. RA nõudmisel on elluviija kohustatud esitama TAT eelarve jagunemise aastate ja eelarveartiklite kaupa. Vastav nõue on vajalik sisendina riigieelarve ja tööplani planeerimise protsessis. TAT elluviija on kohustatud RA-le esitama iga kuu eelarve täitmise aruande. RA on aruandekohustuslik tema vastutusalas olevate meetmete elluviimises ja selleks eraldatud toetuse kasutamises, mistõttu on vajalik tihedamini kui kaks korda aastas (aruannete esitamise tähtajad) seirata vahendite kasutamist ning vajaduse korral sekkuda (ala- või ülekasutamine) TAT elluviimisse.

Peale TAT kinnitamist tuleb RÜ-le esitada maksete prognoos 15 tööpäeva jooksul. Igal aastal tuleb maksete prognoos järgmise eelarveaasta kohta esitada 10. detsembriks või kümne tööpäeva jooksul peale lisaelarve kinnitamist. Kui maksed erinevad esitatud prognoosist 25%, tuleb elluviijal esitada uus maksete prognoos järele jäänud eelarveaasta kohta.

Kui Terviseamet rikub TAT-st tulenevat kohustust (nt riigihanke korraldamisel esineb viga) ning selle alusel teeb RÜ finantskorrektsiooni otsuse, mille tulemusel partneri (Terviseameti) rikkumisega soetud kulu katteks ei anta toetust või tuleb toetus tagasi maksta, on Sotsiaalministeeriumil õigus Terviseametilt tagasi nõuda vastav summa RÜ otsusest lähtuvalt.

Punkt 8 „Aruandlus“

Punktis sätestatakse vahe- ja lõpparuannete esitamise kohustus ja tähtajad ning aruannetes puuduste esinemise korral nende menetlemise kord. Korrapäraselt esitatud aruanded aitavad jälgida TAT tegevuste edenemist ja tulemuste täitmist ning võimaldavad vajaduse korral tähelepanu juhtida vajakajäämistele, samuti teha tegevuste elluviimises õigeaegseid muudatusi.

Punkt 9 „TAT muutmine“

Punktis sätestatakse TAT muutmise kord. Muudatusvajadused peavad olema motiveeritud ja aitama kaasa TAT edukale elluviimisele. Sagedamini kui üks kord kuue kuu jooksul ei ole TAT muutmine mõistlik, arvestades muutmisprotsessi ajamahukust ja sellega kaasnevat halduskoormust. TAT-d peavad põhinema põhjalikel analüüsidel ja planeerimisel, välistades sagedaste paranduste vajaduse. Samuti peavad vajalikud muudatused olema põhjendatud ja läbi kaalutud.

RA-l on õigus TAT-d muuta, kui selgub, et see on vajalik TAT edukaks elluviimiseks või elluviijal ei ole toetuse kasutamist ettenähtud tingimustel võimalik jätkata. RA võib muuta TAT finantsplani, eelarvet või abikõlblikkuse perioodi. Kui rakendamisel tekib eelarveliste vahendite jääk, võib RA vähendada TAT eelarvet tingimusele, et see ei takista eesmärkide täitmist. Vastav säte on vajalik olukorras, kui on näha, et tegevuste elluviimiseks kulub oluliselt vähem vahendeid, kui oli esialgu planeeritud.

Punkt 10 „Finantskorrektsiooni tegemise alused ja kord“

Viidatakse finantskorrektsiooni otsuste ja tagasimaksete tegemise reeglistikule.

Punkt 11 „Vaiete lahendamine“

Nimetatakse RA ja RÜ otsuse või toiminguga vaide menetleja.

III TAT vastavus Euroopa Liidu õigusaktidele

Käskkiri on vastavuses Euroopa Liidu õigusega.

Käskkirja koostamisel on arvestatud järgmiste Euroopa Liidu õigusaktidega:

- 1) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2021/1060, millega kehtestatakse ühissätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfond+, Ühtekuuluvusfondi, Õiglase Ülemineku Fondi ja Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi kohta ning nende ja Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi, Sisejulgeolekufondi ning piirihalduse ja viisapoliitika rahastu suhtes kohaldatavad finantsreeglid;
- 2) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2021/1056, millega luuakse Õiglase Ülemineku Fond. TAT ei panusta fossiilkütustel põhineva tööstuse arendamisse vastavalt nimetatud määruse artiklile 9. Käesoleva TAT tegevused kuuluvad eelnimetatud määruse artikli 8 lõike 2 punktides c, j, k ja o kirjeldatud toetatavate tegevuste hulka.

IV TAT mõjud

Toetuse abil elluviidav tegevus avaldab positiivset mõju Ida-Virumaa elanikele ja nende tervisele. Kemikaalide riskide hindamise tulemusel on võimalik saada teadmisi, tööriistu ja koostöövõimalusi, et ehitada tulevikuks teadmiste baas riskihindajate koolitamisega, mis võimaldab suurendada Ida-Virumaa keemialaborite võimekust (sh koolitada riskihindamisega tegelevaid spetsialiste ja suurendada nende arvu, töötada välja uusi analüüsimetoodikaid või valideerida olemasolevaid) ja seeläbi paremini hinnata Eesti keemiatööstuse ja põlevkivisektori riske elanikele ja elukeskkonnale. Riskihindamise üks osa on biomonitooring, mille kaudu saadakse andmed, mis aitavad täpsemalt mõista põlevkivitööstuse, aga ka näiteks pestitsiidide mõju elanikkonnale ja keskkonnale. Tervisemõjude väljaselgitamisel on võimalik kavandada tervishoiusekkumisi, mis panustavad inimeste ravisse ja ka tervisemõjude ennetusse, mis kokkuvõttes pikendab tervena elatud eluiga. Kemikaalide riskide hindamise ja biomonitooringu tulemuste alusel saavad ettevõtted ja elanikud teha teadmispõhiseid otsuseid kemikaalide vastutustundlikuks kasutamiseks ja keskkonna saasteainete vähendamiseks.

Andmekaitsealane mõjuhindang

Sotsiaalministeeriumi ja Terviseameti ülesanneteks on Vabariigi Valitsuse seaduse § 67 kohaselt rahvatervise kaitse, sellealase tegevuse koordineerimine ja vastavate õigusaktide eelnõude koostamine. TAT tegevuste elluviijatena koguvad nad tegevustes osalejate sihtrühma isikuandmeid vastavalt tegevustele. Nad vastutavad andmetöötlemise nõuete eest vastavalt isikuandmete kaitset reguleerivatele õigusaktidele (isikuandmete kaitse üldmäärus, isikuandmete kaitse seadus ja valdkondlikud eriseadused), tagades andmete kaitse ja turvalisuse.

Arvestades, et TAT tegevused täpsustuvad tulevikus, on TAT-ga planeeritud tegevuste kohta praegu teada isikuandmete töötlemine järgmiselt:

- 1) tegevuse 2.1 raames toimuvad koolitused, mis on mõeldud kemikaalide riskide hindamisega tegelevatele spetsialistidele. Koolituse toimumise infot jagatakse avalikult ja erialastes e-maili listides, mille eesmärk ongi sedalaadi info jagamine. Puutumus isikuandmetega seisneb riigihanke teel leitud koolituse korraldaja poolt koolitusel osalejate kohta isikuandmete kogumises ning koolitusel osalejatele info jagamises. Osalejatelt kogutakse järgmisi andmeid: eesnimi, perekonnanimi, e-posti aadress ja asutuse nimi. Koolitusel osalemiseks annab inimene nõusoleku. Andmeid kasutab elluvijja selleks, et saata osalejatele infot koolituse toimumise kohta ning peale koolitust saata materjalid ja saada anonüümne tagasiside;
- 2) tegevuse 2.2 raames korraldab Terviseamet riigihanke korras biomonitooringu põlevkivisektoriga kokkupuutuva elanikkonna seas (töötajad ja elanikud). Selle raames kogutakse terviseandmetena bioloogilisi analüüse. Bioloogiliste proovide säilitamiseks luuakse biopank. Tegemist on isikuandmete kaitse seaduse (IKS) tähenduses teadusuuringuga, milles töödeldakse terviseandmeid ja mille tegemiseks taotletakse luba eetikakomiteelt (IKS § 6 lg 4). Ilma eetikakomitee loata uuringut teha ega alustada ei ole võimalik. Uuringus osalemine toimub

nõusoleku alusel. Täpsemalt kirjeldatakse uuringu tegemist ja andmetöötlust (sh säilitamise tähtaegu) eetikakomiteele esitatavas taotluses.

TAT tegevustes (koolitus, seminar, arutelu) osalejate statistikaks, mida peetakse silmas ühendmääruse § 10 lõike 1 punktis 5, peavad TAT elluviijad (sh partner) koguma ÜSS2021_2027 § 19 lõikes 3 viidatud ÖÜF-i määruse (EL) 2021/1056 kohaseid andmeid (RÜT 98 – nutika spetsialiseerumise ja tööstuse üleminekuks vajalike oskuste ning ettevõtlusoskuste alaseid koolitusi läbiv VKE-de personal (oskuste liigi järgi: tehnilised, juhtimis-, ettevõtlusalased, keskkonnahoidlikud jm oskused)), koondades need sama seaduse § 21 lõigetes 1 ja 5 nimetatud registri sündmuste infosüsteemi moodulisse. Nimetatud andmete põhjal koondatava statistilise info põhjal teeb Euroopa Komisjon liikmesriikide ülestatistikat ÖÜF-i tegevuste kohta.

Sotsiaalministeerium ostab koolituste korraldamise ja Terviseamet ostab biomonitooringu korraldamise riigihankega. Sotsiaalministeerium ja Terviseamet sõlmivad vastavate riigihangete võitjatega lepingu, mille alusel on koolituse korraldaja ja biomonitooringu korraldaja volitatud koguma sihtrühma(de) kohta teavet, mis on vajalik Sotsiaalministeeriumile ja Terviseametile ÜSS2021_2027 § 19 lõikes 3 nimetatud andmete kogumiseks ja koolitustel või biomonitooringus osalevate sihtrühmade tuvastamiseks. Andmetöötlust täpsustatakse riigihanke alusdokumentides.

Andmete kogumisel järgitakse minimaalsuse nõuet – kogutakse vaid andmeid, mis on vajalikud tegevuste sihtrühma tuvastamiseks, et tõendada tegevuste vastavust TAT-le, tegevuste elluviimisel info ja tagasiside saamiseks ja aruandluseks.

V TAT kooskõla valikukriteeriumitega

Projekti tegevuste valikul lähtuti rakenduskava seirekomisjonis kinnitatud valikukriteeriumidest ja -metoodikast vastavalt ühendmääruse §-le 7.

1. Projekti kooskõla valdkondlike arengukavadega, mõju rakenduskava erieesmärgi ja meetme eesmärkide saavutamisele (vt ka TAT punkt 1.2 ja SK punkt 1)

TAT tegevus „Biomonitooring (sihtrühmas ja võrdlusrühmades pestitsiidide jääkide uurimine)“ on kooskõlas Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi koostatud „Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ alameesmärgiga 1 „Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond“.

Mõju rakenduskava erieesmärgi „Õiglane üleminek“ ja meetme eesmärkidesse on näidatud TAT punktis 3 esitatud näitajatega.

2. TAT põhjendus

Käskkirjaga reguleeritakse ühtekuuluvuspoliitika fondide 2021–2027 meetmete nimekirja meetme 21.6.1.9 „Põlevkivi kaevandamise ja töötlemisega seotud keskkonnaprobleemide lahendamise ja tervisekahjude vähendamise“ toetuse andmise ja kasutamise tingimusi ja korda. TAT eesmärk ja vajalikkuse põhjendus ning eesmärgi saavutamiseks tehtavate tegevuste kirjeldus on esitatud seletuskirja punktides 1 ja 2.

3. Kuluefektiivsus

Eelarve planeerimisel lähtutakse varasematest kogemustest sama tüüpi kulude tegemisel ja seda korrigeeritakse vajaduse korral tarbijahinnaindeksi prognoositava muutusega. Uut tüüpi kulude planeerimisel uuritakse hindasid turult või kujunevad need hangete läbiviimise käigus. Eelarve on plaanitud lähtuvalt sellest, et esimesel aastal tegeletakse riigihanke ettevalmistamise ja väljakuulutamise, millele kulusid ei ole ette nähtud. Väike kulurida on siiski lisatud, kuna juhul, kui riigihanke käigus leitakse biomonitooringu korraldaja enne aasta lõppu, oleks võimalik katta

esialgsed kulud. Põhiosa kuludest on ette nähtud biomonitoringu aktiivse korraldamise aastateks ning koolitusega seotud kulud on ette nähtud ajaks, kui koolitust hakatakse planeerima. Koolituse planeerimise aeg on seotud PARC-projektist tuleva teabega.

4. Elluviija ja partneri suutlikkus projekti ellu viia

Sotsiaalministeerium on ka varem ise korraldanud või otsinud korraldajaid erinevate koolituste ja seminaride läbiviimiseks (nt iga-aastased kemikaalide teabepäevad jms). Seega on Sotsiaalministeeriumil oma ülesande täitmiseks vajalik kogemus olemas. Samamoodi on Sotsiaalministeerium ka varem Euroopa Liidu juhendite tõlkeid kontrollinud ja Eesti oludele vastavaks kohandanud.

Terviseameti tegevusvaldkonnad on tervishoid, nakkushaiguste seire, ennetus ja tõrje, keskkonnatervishoid, kemikaaliohutus ja meditsiiniseadmete ohutus. Ameti tegevuse eesmärk on kujundada tervist toetavat ja parendavat elu- ja õpikeskkonda ning viia ellu kvaliteetsele tervisekaitse- ja tervishoiuteenusele orienteeritud rahvastiku tervise poliitikat tervishoiu-, tervisekaitse-, kemikaaliohutuse ja meditsiiniseadmete valdkonnas. Terviseametil on väga suur kogemus ja võimekus viia ellu keskkonnatervishoidu ja kemikaaliohutust puudutavaid projekte. Terviseamet on korraldanud ja ellu viinud mitu põlevkivisektoriga seotud tervisemõjude hindamise projekti, näiteks „Biomonitoringu läbiviimine põlevkivi sektoriga kokku puutuva elanikkonna seas (töötajad ja elanikud), eeluuring – biomarkerite väljaselgitamine“. Nimetatud uuring on ka käesoleva TAT raames planeeritava uuringu eeluuring.

5. TAT kooskõla Eesti pikaajalise arengustrateegia aluspõhimõtete ja sihtidega

Meede panustab Riigikogu 12. mai 2021. a otsusega heaks kiidetud Eesti pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ aluspõhimõtete hoidmisse (vt TAT punkt 1.2.3 ja seletuskirja I osa punkt 1) ja sihi „Elukeskkond“ alasihi „Elukeskkond on kvaliteetne“ regionaalarengu näitajasse „Elukeskkonnaga rahul või pigem rahul olevate elanike osatähtsus“. 2022. aasta elanike rahulolu küsitlus näitas, et Eestis oli elukeskkonnaga rahulolu väikseim Kohtla-Järvel ja Narvas, mis mõlemad asuvad Ida-Virumaa tööstuspiirkonnas.² Rahulolu hindamisel ei küsitud aga tervisega seonduvaid küsimusi, mistõttu puuduvad andmed, millest lähtuda rahuolu hindamisel seoses piirkonnas levivate ohtlike kemikaalide ja nende tervisemõjuga. Samas on TAT tegevuste elluviimisega võimalik ennetada selles piirkonnas levinud kemikaalide ohtlikku mõju keskkonnale ja inimeste tervisele, mis võiks suurendada rahuolu keskkonnaga.

Uuringu kavandamisel ja elluviimisel võetakse arvesse elanikkonna mitmekesisust ning tagatakse erinevate sotsiaalsete rühmade (eri soost, vanuses, rahvusest, erivajadusega jne) rühmade proportsionaalne kaasatus uuringusse. Uuringu kavandamisel ja tegemisel võetakse arvesse, et saasteainetel võib olla erinev mõju eri soost ja vanuses inimestele, ning tulemustes tuuakse välja erinevused saasteainete mõjus erinevatele sotsiaalsetele rühmadele ja arvestatakse nendega ebasoovitavate tervisemõjude tekkimise ennetamisel ja juba tekkinud probleemide lahendamisel. Uuringute tulemustest saadav kasu võib olla erinev, kui uuringute tulemusena selgub, et ühel sotsiaalsel grupil on suurem võimalus saada tervisekahjusid kui teistel gruppidel. Näiteks kui uuringus selgub, et mingite keemiliste ainete suhtes on haavatavamad ühest soost või kindlas vanuserühmas inimesed, võib tulemusena olla soovitatud muuta töötingimusi selliselt, et haavatavama grupi inimeste kokkupuude võimalike tervist kahjustavate ainetega oleks väiksem kui vähem haavataval grupil.

TAT ettevalmistamisel ja rakendamisel tagatakse, et inimese puude tõttu ei diskrimineerita ühtegi TAT sihtrühma liiget. Koolitustele, infoüritustele ja nõustamisteenustele tagatakse vajaduse korral ligipääs.

² <https://minuomavalitsus.ee/muud-toolauad/elanike-rahulolu-2022>.

TAT-s nimetatud tegevuste elluviimisel ei koguta mingil viisil infot tegevustes osalevate inimeste rassi ja rahvusliku kuulumise ega usu ja seksuaalse sättumuse kohta. Rahvuslikust kuuluvusest tuleneva võrdse kohtlemise tagamiseks korraldatakse infoüritusi, koolitusi ja nõustamisteenust ning antakse välja juhendmaterjale vene keeles (osaliselt toimuvad TAT tegevused ka inglise keeles). Inimeste soost sõltuvalt võib erisusi tekkida vaid juhul, kui uuringute tulemusena selgub, et ühest soost inimestel on suurem võimalus saada tervisekahjusid kui teisest soost inimestel.

TAT avaldab positiivset mõju haigestumise või tervisekahjustuse riskitegurite ohjamisele. Biomonitoringu korraldamine lisaks põlevkivitööstuses tekkinud saasteainete ka pestitsiidide jääkide kohta võimaldab anda täpsema hinnangu – kui palju jõuab toidu kaudu organismi pestitsiidide jääke. See võimaldab teha täpsemaid järeldusi ning võtta vajaduse korral meetmeid olukorra parandamiseks ja terviseohtude vähendamiseks nii põlevkivitööstusest keskkonda sattuvate kemikaalide kui pestitsiidide puhul. Pestitsiidide, nagu ka põlevkivitööstuse kemikaalide korral tuuakse ühe olulise tervisemõjuna välja nende kantserogeensus. Praegu ei ole põhjust eeldada, et Ida-Virumaa pahaloomuliste kasvajate arv on vahetus seoses põlevkivitööstusest keskkonda sattuvate kemikaalide või pestitsiidide kasutamisega põllumajanduses või seotud pestitsiidide jääkide sisaldusega tarbitavas toidus. Samas võimaldavad täpsemad andmed potentsiaalset riskitegurit piirkonnas paremini ohjata ja vähendada riskiteguri levimust.

TAT tegevus panustab otseselt regionaalarengusse. TAT tegevuste raames on planeeritud tõsta töötajate kvalifikatsioonitaset, et aidata neil ümber profileeruda ringmajandusega seotud kemikaalide riskihindamisele ja mittefossiilsetel kütustel põhineva keemiatööstuse riskihindamisele. See aitab edendada regiooni majandustegevust. Tööandjate ja töötajate teadlikkuse kasv, turvalisemate ja kaasaegsemate töötingimuste loomine ning mittefossiilsetel kütustel ja ringmajandusel põhineva keemiatööstuse arendamine võib aidata suurendada tööhõives osalevate inimeste arvu konkreetses piirkonnas. Inimeste tervisenäitajate seire biomonitoringus aitab kaasa põlevkivisektoriga kokkupuutest tekkinud võimalike tervisekahjude kindlakstegemisele, võimaluse korral leevendamisele, ja muutuste jälgimisele. Seeläbi saadakse ka rohkem infot elukeskkonna muutustest võimalusega panustada elukeskkonna parandamisse.

VI TAT rakendamine

TAT-d rakendatakse tagasiulatuvalt alates 01.01.2023.

VII TAT kooskõlastamine

Eelnõu esitati eelnõude infosüsteemi (EIS) kaudu kooskõlastamiseks Rahandusministeeriumile, e-posti teel Riigi Tugiteenuste Keskusele (korraldusasutus), SA-le Keskkonnainvesteeringute Keskus (rakendusüksus), Euroopa Komisjonile, seirekomisjonile ja õiglase ülemineku juhtkomiteele ning arvamuse avaldamiseks Kliimaministeeriumile, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumile ja Terviseametile. Riigi Tugiteenuste Keskus, Rahandusministeerium ja Terviseamet kooskõlastasid eelnõu märkustega, millega arvestati suures osas. SA Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Kliimaministeerium kooskõlastasid eelnõu märkusteta. Ülejäänud osapooled kooskõlastasid eelnõu vaikimisi.

Seletuskirja lisad:

Põhiõiguste hartaga ja puuetega inimeste õiguste konventsiooniga arvestamise kontroll-leht – lisa 1
Riskide hindamise tabel – lisa 2